GATEKAMPER I KRISTIANIA

Den som har lest Nils Collett Vogts første lille bind «Digte» fra 1887, vil kanskje huske strofene om «Proletaren»:

Han var en hjemløs proletar,
der drev omkring ved nat og dag
blandt lurv og rak og gadeslæng
med næven knyttet som til slag.
Hvor han drog frem,
veg folk af frygt,
han smilte ondt,
han bandte stygt.
Helst gikk han i en rendesten
og slikked sol og gren. —

Å, om han var den gode gud,
ja om han kunde, denne mand,
da ve den store, skjønne by,
da stod den samme stund i brand.
Da randt der blod,
da steg der skrig,
da faldt der sol
på mange lig,
selv gik han i en rendesten
og varmed sig og gren.

Men han var ei den gode gud,
han var en hjemløs proletar
som drev omkring blandt lurv og rak,
der neppe vidste hvem han var.
Et had, en trods,
der i hans sind
lå som en kval
og brandt sig ind.
— Jeg tror at denne stumme trods
skal engang brænde os.

Noen år tidligere gav Gunnar Heiberg uttrykk for lignende tanker i «Tante Ulrikke» (1884). På sosialistmøtet i tredje akt opptrer student Fredriksen: «Jeg tror der vil komme en tid, og det om ikke længe, mot hvilken den franske revolution var som en idyl. Alle de tusener av tusener som er raa, udannede, uvidende, som fryser, er sultne og hevnlystne, alle de hvem fortvilelsen driver øinene ut i hodet paa, saa de stirrer og stirrer og maa øine bedre tilstande, fornuftigere tilstande — alle vil samle sig, reise sig, gaa, slaa. Mænd, kvinder og barn. Reise sig og ødelægge. Bare ødelægge. Bare *lægge øde* — og der vil staa en røk av brand og blod over Europa. . . . . Tænk naar vandalerne, som jeg talte om, sætter fakler til Skulpturmuseet — til Universitetsbiblioteket — da kanske —»

Den som leser dette i våre dager, vil ha vondt for å skjønne hva det er som ligger under et slikt syn på arbeiderklassen. Det er fristende å tro at Collett Vogt og Gunnar Heiberg har bygd på skrøpelige lesefrukter; de har hatt sine forestillinger om hvordan borgerkriger har artet seg i andre land, men de har ikke kjent norske arbeidere. Den norske arbeiderbevegelse har aldri vært kulturfiendtlig, og har aldri vist tegn til ødeleggelseslyst. Finnes det overhodet historisk grunnlag i Norge for forestillingen om den hevntørste, ødeleggende proletar som knuser og brenner det han kan overkomme?

I årene omkring 1880 var det iallfall ikke bare diktere som kjente det som om hele det borgerlige samfunn var bygd på en vulkan. Morgenbladet brukte riktignok det meste av sin energi til striden om statsrådsaken

og grunnlovsvetoet. Men vi merker likevel at det var en familiekrangel å regne for, om vi jevnfører med tonen overfor «forstedenes pøbel», arbeiderklassen, som av og til prøvde å opptre på egen hånd.

Det kan ha sin interesse å gi en skildring av et par av de «pøbelopptøyer» som er bakgrunnen både for Collett Vogts, Gunnar Heibergs og Morgenbladets syn på arbeiderne.

*

Lørdagskvelden 13. april 1878 var det oppløp utenfor Munkeengen, eiendommen til stadshauptmann Oluf Onsum (St. Halvards gt. 33). Lønningene var slått ned ved en rekke mekaniske verksteder, og Onsum, som ledet Kværner Brug, fikk skylden for det. Kværner-arbeiderne selv var riktignok ikke med på uroen i noen større utstrekning, men arbeiderne ved de andre verkstedene mente at Onsum hadde overtalt fabrikkeierne til nedslagene. En del arbeidere som holdt på å reparere Hovedbanens linje etter en utglidning, var også med på bråket. Rimeligvis var lønningene slått ned for dem også, men avisene forteller ingenting om hva de kunne ha med Onsum å gjøre.

Pipingen og skrikingen mot Onsum fortsatte dagen etter, om søndagen. Foreløpig var det hele likevel rent bagatellmessig. Men om mandagen svirret det rykter i byen om at det skulle skje større ting om kvelden. Politimester Michelet ble nervøs, men greidde ikke å få riktig greie på hva som gikk for seg. Han mente selv (i en beretning som er gjengitt i Morgenbladet 3. mai 1878) at han kunne greidd situasjonen bedre hvis han hadde hatt noen ridende konstabler. De kunne ridd rundt og undersøkt forholdene og gitt raske meldinger til hovedstasjonen. Men som det nå var, torde han ikke vente med å gripe inn. Han alarmerte kommandanten og fikk samlet tropper.

Ved 20-tiden om mandagen fikk politimesteren melding om at mengden holdt på å samle seg på nytt rundt Onsums hus. De begynte snart å kaste stein, og de «angrep i store masser på flere punkter med den øyensynlige intensjon å storme Onsums hus og molestere ham og hans eiendom». Politiet brukte køllene og drev massene tilbake. Men Munkeengen og politifolkene var på det nærmeste beleiret. Meldingen om slagsmålet nådde først fram til politimesteren på hovedstasjonen da en

politiembetsmann gjemte bort distinksjonene på uniformen sin og lurte seg inn i en vogn med oppslått kalesje. Da folk fant noen svære hauger med pukkstein i Galgebergsgaten (St. Halvards gate) gikk det hardt ut over politifolkene. «Fruentimmer og børn såes å bære puksten i sekker og forkleer til illgjerningsmennene som benyttet dem,» heter det i Morgenbladets referat. Massevis av mennesker var på bena — 5—6 000 påstår Morgenbladet. Fra St. Halvards gate innover Oslogate og Grønlandsleiret til Grønlands kirke var det «sort av mennesker».

Endelig kom den gevorbne eskadron til hjelp. Var ikke kavaleriet kommet nettopp da, «er det hevet over enhver tvil at politiet var blitt overmannet og nedtrampet av massene og Onsum og hans eiendom ødelagt». Troppene greidde imidlertid fort å skremme folk hjem; ved midnattstid var det rolig i gatene.

Tirsdag 16. april rustet alle parter til ny dyst. Om det som gikk for seg på arbeider-siden, vet vi ikke mer enn at det ble «agitert mellom arbeiderne, også ved oppslag». På den andre siden satte Onsum inn en annonse i Aftenbladet der han lovte 400 kroner «til den der kan gi meg sådan opplysning at vedkommende der har utspredd det usannferdige rykte at jeg har foranlediget andre verksteder til å nedslå arbeidslønnen, kan oppdages og bli trukket til ansvar»; dessuten ville han gi 100 kroner for opplysninger om «hvem der har oppviglet fremmede arbeidere til sammenstimlen og støy utenfor min bolig».

Avisene oppfordret alle bra borgere til å holde «sitt hustyende» hjemme om kvelden. Morgenbladet mente ellers at arbeiderne måtte bringes til å forstå «at likesom de gode tider brakte arbeidslønnen til å stige fra 40 à 48 skilling til 60 à 72 skilling, således må med nødvendighet også de slette tider ha den følge å trykke arbeidslønnen noe nedover».

Men myndighetene trodde ikke at annonser og avisartikler kunne stanse opptøyene. Utover dagen var patruljer fra den gevorbne eskadron på ferde og splittet alle folkesamlinger fra Vaterlands bru og østover. Stiftamtmannen og magistraten holdt seg klare, så de kunne lese «opprørsloven» hvis det ble nødvendig. (Grunnlovens paragraf 99 bestemmer at den sivile øvrighet skal lese «de Artikler i Landsloven, som angaa Oprør» tre ganger før «militær Magt» blir brukt mot norske bor-

gere.) Det var lege med soldatene, og Rikshospitalet gjorde seg klar til å ta imot sårede.

Fullt så ille som myndighetene var redd for, kom det nå ikke til å gå. Hverken skytevåpen eller skarpe våpen ble brukt, og opprørsloven ble ikke lest. Men det ble livlig nok utover tirsdagen likevel. Aftenbladet mente at 15—20 000 mennesker var ute i de urolige gatene. Slike tall har ikke stor kildeverdi, men det må iallfall ha vært *svært* folksomt. Politiet og soldatene greidde å beskytte Onsums hus helt effektivt. Men «pøbelens operasjoner» fikk to andre hovedpunkter: På Kampen og i Enerhaugskleiva.

Kavaleriet greidde imidlertid nokså lett situasjonen i Enerhaugskleiva. Rytterne kom en annen vei opp på haugen, og så red de ned kleiva og drev mengden foran seg innover Grønland. Inne ved Vaterlands bru ble det knust ruter i et par butikker, men ellers skjedde det ikke noe alvorlig.

På Kampen ble det derimot et formelig slag. En folkemasse ble drevet oppover Normannsgata fra Åkebergveien. Oppe på høyden «hadde en tallrik pøbelmasse tatt posisjon, og denne stilling var, dels på grunn av sin naturlige utilgjengelighet, dels fordi der også skal ha vært anvendt en slags barrikadering, vanskelig tilgjengelig for kavaleri». Resultatet var at de ridende jegere bare ble overdengt med stein uten å kunne utrette noe. Men ved ti-tiden om kvelden kom fotsoldater til hjelp. «En pelotong musketerer stormet bakken, og det skal ha vært merkverdig å se med hvilken hurtighet synet av de i måneskinnet blinkende bajonetter, der for øvrig etter politiets begjæring straks slos av — brakte mengden til å forsvinne i Kampens gyder og streder.» Det er ikke ofte i Oslos historie at det har vært kamp om barrikader i gatene!

Det hissige slaget skaffet politiet en rekke fanger — 24 mann ble arrestert den kvelden. Fire soldater ble sykmeldt etter skader som de fikk under kampen, og to av dem kom på sykehus. Til gjengjeld hadde soldatene «prylet ganske alvorlig på», og de trodde at «ikke få av mengden har mottatt endog ikke ubetydelige skrammer». Men de arbeiderne som var såret, søkte nok hjelp for sine skader så ubemerket som mulig for ikke å risikere straff. Iallfall var det bare en eneste såret som kom til Rikshospitalet, og han hadde bare vært ute og sett på.

I dagene etter «slaget på Kampen» var det stort oppbud av politi og militær på østkanten. Men så kom påsken — påskedag var 21. april — og uroen stilnet av. «Pøbelen» var forarget over at politiet og soldatene hadde gått hardhendt fram, og stemningen i byen var nokså hissig en stund utover. En uke etter Kampe-slaget var det en bygningsentreprenør på Dalehaugen (like ved St. Hanshaugen) som kom i krangel med murarbeiderne om oppgjøret; han ble forfulgt, så han måtte hoppe ut av vinduet i annen etasje. Men den alvorlige uroen var slutt.

1. mai behandlet formannskapet saken. Stiftamtmannen og politimesteren gjorde framlegg om at byen skulle betale for ekstra politihjelp på Kampen og Vålerenga. Formannskapet bevilget utgiftene for fjorten dager — av aktelse for stiftamtmannen og politimesteren. Men medlemmene mente egentlig at det var overflødig. Årsakene til opptøyene var lønnsnedslag og frykt for nye nedslag. Men nå var arbeidet på teglverkene begynt — driften der stanset alltid om vinteren. Vårarbeidet tok til i bygdene. Og våpenøvelsene skulle snart begynne. Den årlige vårknipa for arbeiderklassen i Kristiania var dermed over. «Man fant derfor at det ikke var noen virkelig grunn til å befrykte at uroligheter av samme beskaffenhet som de siste, vil gjenta seg.»

Opptøyene gjorde dypt inntrykk i byen og ble livlig drøftet i avisene. Mange hadde sine forslag å gjøre for å hindre at noe lignende skulle gjenta seg.

Den avisen som satte affæren inn i størst prinsipiell sammenheng, var «Moss Tilskuer», i en artikkel som Morgenbladet gjenga. «Teorien om massenes vesentlige renhet og moralitet» måtte nå være avslørt. Dermed ble «eksessene» i Kristiania et argument mot demokratiet: Når massene opptrer pøbelaktig, må de ikke få politisk makt. Hendingene var også et varsel om «at bølgeslagene av den gudsforgående kommunistiske stormflod, der i de siste år har rullet hen over Europas land, en gang tidligere eller senere vil nå opp også til våre fjerne kyster».

De andre aviser tok ikke opp så dypsindige betraktninger. Morgenbladet mente først og fremst at det trengtes større militæroppbud. «Den fordriven av massen fra sted til sted som man i går (tirsdag 16. april) var vitne til, gjør ikke noe sterkt eller respektinngytende inntrykk på deltagerne, hvem den ved siden av en del pikant skrekk skaffer atskillig

liv og fornøyelse.» Dersom en kunne sette inn større styrker, ville en forhåpentlig kunne unngå å bruke «skarpe våpen, hvilket også opptøyenes planløse og drengeaktige karakter synes i det lengste å måtte utelukke anvendelsen av».

Ganske særlig brukte Morgenbladet saken til å agitere for å bevare og styrke borgervæpningen. Stortinget hadde nettopp forkastet et regjeringsframlegg om å reorganisere disse korpsene, og det var klart at stortingsflertallet ville ha dem helt bort. Morgenbladet så imidlertid borgervæpningen som den sikreste garanti for det bestående samfunn. «Likeoverfor 5 à 6 000 slusker står det ingen tilstrekkelig respekt av et hvilket som helst antall eketreskøller; det er ene og alene respekten for en mulig alvorlig bruk av blanke våpen eller skuddvåpen som holder en sådan masse i ave, og som i regelen vil gjøre at anvendelsen av disse våpen ikke utfordres.» Men en demokratisk hær kunne en ikke stole på, det viste erfaringene fra Amerika, «hvor den fra visse hold så meget forroste milits dels unnlot å møte fram til tjeneste, dels fraterniserte og drakk med urostiftene, dels likefrem gikk over til disse og gjorde felles sak med dem». Den eksklusive borgervæpningen ville derimot være fullt pålitelig, f. eks. til å dekke våpenforrådene på festningen, banken, straffanstalten og arbeidsanstalten.

Mens redaktør Friele mest tenkte på å bruke flere soldater mot pøbelen, var det en innsender i Morgenbladet som heller ville ha flere prester. Han var klar over «at kirken mer enn noen annen institusjon betrygger samfunnsinteressene». Men kirkens saker var ikke forsvarlig ordnet i Kristiania, og enda dårligere var det i de østlige forsteder. En «arbeider- og fattigbefolkning» på om lag 18 000 mennesker hadde bare to prester, og flesteparten av arbeiderne «står i det aller løseste forhold til kirken» og «utsettes for en stor del for å henfalle i fullstendig hedenskap». Derfor gjaldt det nå å få delt menighetene, så arbeiderne kunne bli mer effektivt påvirket. Som en foreløpig hjelp burde Indremisjonen sette større krefter inn i arbeidet på østkanten.

Indremisjonen var forresten nettopp på offensiven overfor arbeiderklassen. Nettopp i siste halvpart av 1870-årene ordnet den med andakter på en rekke bedrifter. Hos stadshauptmann Onsum på Kværner var det f. eks. slik at arbeidsgiveren «ga» 15 minutter av arbeidstiden og

arbeiderne 10 minutter av matpausen til andakt en dag i uken. Innsenderen i Morgenbladet nevner ikke disse bedriftsandaktene, men det var nok blant annet dem som gjorde det naturlig å appellere nettopp til Indremisjonen når det gjaldt å «betrygge samfunnsinteressene».

Arbeidsgiverne var selvsagt mer direkte part i striden enn noen annen gruppe. Det er ikke godt å få vite hva de i praksis kan ha gjort for å hindre at opptøyene skulle gjenta seg. Men vi kan gjette på at mange av dem har fulgt den linjen som en innsender i Aftenbladet pekte på: Arbeidsgiverne burde samle sine arbeidere og forklare dem at ryktene om Onsum var usanne, at arbeiderne skadet sin egen sak når de fór voldsomt fram osv. «En til opplysningen føyd advarsel om at de arbeidere der fremturet i utskeielsene, ville utsette seg for å miste deres erverv, ville uten tvil her gjøre sin virkning.» I en krisetid med stor arbeidsløshet, slik som i slutten av 1870-årene, har kanskje trusler om avskjed vært det mest virkningsfulle våpen mot arbeiderne, mer virkningsfullt enn både prester, politi og soldater.

Politimester Michelet hadde sin egen lille kjepphest å ri i tiden etter opptøyene. Han hadde alt tidligere strevd for å få bevilgninger til ridende konstabler, og nå brukte han de siste hendingene som sterke argumenter for denne saken. Fremfor alt ville ridende konstabler gjøre det mulig å gripe inn før urolighetene fikk større omfang, hevdet han. Stiftamtmannen sluttet seg til politimesteren, men Morgenbladet, som åpenbart av andre grunner ikke var glad i Michelet, kunne ikke «tilbakeholde vår forundring over at hr. stiftamtmann Manthey ikke setter seg bedre inn i de ham forelagte saker og ikke er mer orientert enn at han har latt seg lokke på de av politimesteren oppstilte limpinner». Bladet hevdet at politiet aldri hadde sjanser til å bli sterkt *nok* overfor opptøyer, at en i alle fall måtte stole mest på militærmakten og at det ridende politi derfor var overflødig. Det varte også helt til 1892 før de ridende konstabler kom inn i Oslos bybilde.

*

Henrik Jæger skriver i «Kristiania og Kristianienserne» (1890) at alvorligere arbeidsspetakler «en lang tid hørte med til de faste, årlig tilbakevendende begivenheter i Kristiania». Så svært mange slike urolig-

heter er nå ikke kjent, og Henrik Jæger selv nevner ikke mer enn én. Men uttalelsen vitner om at Jæger fikk sterke inntrykk av det han så.

Den affæren Henrik Jæger skildrer, var en streik av teglverksarbeidere i byen og i Østre Aker i mai 1880. (I. S. C. Hammer: Kristianias Historie, V, s. 75 og 149, nevnes affæren i forbigående, men den blir feilaktig datert til 1878. Jæger sier forresten i sin bok at «lignende spetakler hadde funnet sted året i forveien, og flere var i friskt minne». Som korrespondent for Morgenbladet i 1880 viser han likevel bare til hendingene i 1878, og «året i forveien» er rimeligvis feilerindring.) Siden beretningen i «Kristiania og Kristianienserne» er lett tilgjengelig, trengs det ikke noen detaljert skildring av de to store kampdagene, men litt supplement kan kanskje ha interesse.

Teglverksarbeiderne krevde lønnstillegg. De ville ha fem kroner istedenfor fire pr. tusen stein. Aftenposten hevdet at de kunne lage opptil 3000 stein om dagen, og at de altså hadde en imponerende daglønn på 12 kroner. «Samfundet» forklarte derimot sammenhengen. For det første var det ikke råd å lage mer enn 2000 stein fra klokken 5 til 22. For det andre var de to mann om arbeidet, og de måtte betale forskjellige hjelpearbeidere. Hver mann fikk i virkeligheten 1,73 kr. pr. dag, ikke 12 kr.

En rekke teglverkseiere later til å ha vært villige til å heve lønningene, hvis bare alle ble med. Eieren av Ensjø teglverk, Schibbye, nektet likevel å gi noen slags innrømmelser. Produksjonskostnadene var så store, sa han, «at han hovedsakelig fortsatte verkets drift av hensyn til sine arbeidere og uten selv å ha synderlig fordel derav». Arbeidernes raseri gikk derfor utover Schibbye.

Etter det foged Kjerulf forteller i sin beretning til amtmannen i Akershus (trykt i Morgenbladet 2. juni 1880), truet arbeiderne Schibbye med bank etter at streiken var begynt. Torsdag 20. mai snakket fogden med arbeiderne, og han fikk dem til å erklære at de ikke ville gjøre noe ulovlig, «men høyere lønn ville de ha». Kjerulf prøvde å få i gang forhandlinger; han tok med seg «noen av de ivrigste, som jeg anså for å være ordførere» opp til Schibbye. Det ble en samtale mellom dem på gårdsplassen, mens mengden stod utenfor og ventet. Schibbye nektet imidlertid ennå blankt å bøye seg. Heller ville han nedlegge verket, sa han.

Dessuten krevde han å få vite navnene på de arbeiderne han snakket med «og som han antok for hovedmenn for streiken». Det våget ikke arbeiderne å fortelle ham, og dermed var forhandlingene brutt. Det har sin interesse å legge merke til hvor rent upersonlig forretningsmessig forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidere var — Schibbye kjente ikke engang navnet på de ivrigste av arbeiderne på sitt eget verk. Det gjør det nokså tvilsomt om det kan være sant at Schibbye fortsatte driften vesentlig «av hensyn til sine arbeidere».

Om kvelden samme dag begynte urolighetene for alvor. Det var Schibbyes løkke, Ensjø, like ved Malerhaugen og Etterstad, som ble sentret. (Frelsesarmeens gamlehjem «Kveldsol» er nå på Ensjø.) Fogden var til stede der hele tiden, og Schibbye maste på ham for å få tilkalt politi og militær. Så lenge det ikke var begått noe vesentlig ulovlig syntes fogden likevel ikke det var grunnlag for det, og dessuten var han tydeligvis redd for at uniformene ville hisse opp mengden. Morgenbladet — eller rettere sagt dets «krigskorrespondent» Henrik Jæger — kritiserte ham fordi han hadde «en merkverdig optimistisk oppfatning av forstedenes pøbel». Han prøvde å tale massene til rette, men måtte gi seg da steinkastingen tok til.

De som kastet stein, var forresten etter fogdens oppfatning ikke de streikende selv, men guttunger som nyttet sjansen til å få litt moro. Mange av de streikende ropte til og med «kast ikke, kast ikke». Men det ser ut til at kamplysten etter hvert smittet over på voksne folk også. Iallfall ble det herjet og knust ganske ettertrykkelig. Henrik Jæger forteller om at marmorbordene i hagen var knust «med raffinert omhyggelighet». Verandaen ble brukket i stykker. Bortsett fra ett eneste værelse fantes det ikke en hel rute i huset, da slaget var over. Schibbye selv og familien ble drevet opp i annen etasje, og sønnen i huset voktet trappen med ladd gevær. Imens ble speil og lamper i første etasje knust, og møblene slengt om hverandre.

Imidlertid lyktes det for en tjenestegutt å lure seg ut og varsle politiet. Mengden hadde tydeligvis fått avløp for sin kamplyst for dagen, og de trakk seg tilbake så snart de så politiet. Militær kom også til stede, men da var det alt full ro på Ensjø. Med sjarmerende selvironi konkluderer

foged Kjerulf beretningen med å fortelle at ingen var skadet, bortsett fra at han selv var hes av å tale til mengden.

Den varmeste bataljen kom imidlertid dagen etter. Da var det soldater til stede helt fra begynnelsen, og fogden ble møtt med hånlatter og steinkast så snart han begynte å tale. Opprørsloven ble lest tre ganger, men den gjorde ikke nevneverdig inntrykk. Selve lesingen ble stadig avbrutt av stein, og det endte med at den sivile øvrighetsperson trakk seg tilbake bak et gjerde sammen med anføreren for soldatene, og der stod da den ene og leste, mens den andre hørte på. Henrik Jæger, som Morgenbladets korrespondent, var svært misnøyd med at øvrigheten holdt seg til «det kristelige prinsipp at det er bedre å lide urett i stillhet enn å ta hevn». Først da det langt om lenge kom forsterkninger av ridende artillerister, lyktes det å rydde jordene rundt Ensjø. Artilleristene brukte sine flate klinger, og fotfolket gikk på med bajonetter. Ved midnattstid var det atter stille. Men løytnanten som kommanderte artilleristene, var såret så pass hardt at han falt bevisstløs av hesten; to underoffiserer og 11 menige var også mer eller mindre såret. «Hvorvidt noen av opprørerne (!) er kommet alvorlig til skade, vites ikke,» skrev Morgenbladet.

Om lørdagen fortsatte også urolighetene, og opprørsloven ble atter lest. Men det hele gikk mye glattere enn dagen før, fordi myndighetene var bedre forberedt. Om søndagen holdt teglverkseierne møte seg imellom, og ifølge Kjerulfs beretning vedtok de å slutte opp om Schibbyes standpunkt: heller stanse driften enn bøye seg. Arbeiderne har tydeligvis ikke vært i stand til å greie noen langvarig streik, og alt om mandagen var det noen som begynte å arbeide; det var likevel bare noen få, sier Kjerulf, «hvortil grunnen angas å være den at de som ville arbeide, fryktet hevn av dem av sine streikende kamerater som ikke ville gi etter». Men utover i uken gikk streiken raskt i oppløsning. Fra først av var 8—900 mann ved 14 teglverk med på streiken, men alt om onsdagen var alle verkene innenfor bygrensen i gang igjen, og de hadde om lag 400 arbeidere. I de følgende dagene begynte arbeidet også på verkene i Aker.

Hele historien kan virke nokså bagatellmessig. Jæger påstår riktignok at arbeiderne opptrådte «som de villeste kommunarder». Men så svært

blodtørstige har de nok ikke vært — de eneste drepte var iallfall herr Schibbyes duer. Men samtiden oppfattet det så menn ikke som noen bagatell. Det var ikke nok med at de militære styrker som fantes i byen ble satt inn. Det ble også trukket forsterkninger til fra Gardermoen, Høland, Urskog og Ness, og et infanterikompani i Fredrikshald fikk ordre om å holde seg klar så det kunne innkalles telegrafisk om det ble nødvendig. Ennå 2. juni forteller Morgenbladet at kommandantskapet i Kristiania hadde spurt politiet om de ikke kunne sende hjem troppene, men politiet bad om at soldatene måtte bli i byen. En regnet med at det kunne komme til politiske demonstrasjoner, fordi regjeringen nettopp hadde nektet sanksjon i statsrådssaken. «Politikammeret gikk ut fra at når politiske demonstrasjoner braktes i stand, ville pøbelen være lett å opphisse, og da ville en forminskelse av den i byen nå tilstedeværende troppestyrke kunne bli betenkelig.» Noen ytterligere kamper ble det riktignok ikke, men politiets argumentasjon viser hvor oppskremt en var.

En melding som Morgenbladet tok opp fra bladet Tunsberg, forteller også om opphisselsen. Mandag 24. mai hadde 82 arbeidere ved Tønsberg teglverk gått til streik. Det gikk helt rolig for seg, uten «råhet eller voldsomhet», og streiken varte bare i to dager. Men bladet forestilte seg straks at det var et ledd i en stor plan. Det hadde vært en «person fra Kristiania» på verket, og straks gikk en ut fra at det var han som hadde startet aksjonen. Det er svært usannsynlig at det har vært noen slik sammenheng. Det er iallfall ikke noe annet som tyder på at teglverksarbeiderne har hatt noen form for organisasjon eller noen slags planmessig ledelse. Men det er et fenomen som ofte kommer igjen i klassekampens historie, at overklassen mistenker arbeiderne for å ha store — gjerne revolusjonære — planer, selv i sammenheng med de minste konflikter.

Meldingen fra Tønsberg gir forresten et tydelig bilde av de metoder arbeidsgiverne brukte i konfliktene. Verkets disponent, Fredrik Nygaard, fremstilte seg selv som «arbeidernes sanne venn», i motsetning til oppviglerne. Og muntlig pekte han ut dem som han regnet for oppviglere. Han forklarte at «samtlige landets teglverkseiere rimeligvis nå ville forskaffe seg navnefortegnelse fra de forskjellige verker over alle de arbei-

dere der kunne ansees som oppviglere og bli enige om ikke å anta noen sådan i sitt brød. I Aker sees opphavsmennene å være blitt avskjediget.» Det kan vel være tvilsomt om teglverkseierne hadde et slikt landsomfattende samhold som Nygaard antydet, men i mindre målestokk har de nok gjennomført den linjen han pekte på.

En innsender i Morgenbladet var voldsomt forarget. Han klaget skarpt over at myndighetene var altfor veike:

«*Er det forsvarlig* i ro å se på at en manns innbo ødelegges uten å legge to pinner i kors — før etterat alt er ødelagt?

Er det forsvarlig å la soldater og offiserer slås fordervet, vi hadde nær sagt, uten at det tillates dem å gjøre motstand?

Er det overhodet forsvarlig å svekke aktelsen for loven ved en så svak opptreden?»

Innsenderen spurte retorisk om Kristianiafolk i det hele kunne vente hjelp fra politiet om de ble overfalt av pøbel, eller om de heller burde «budsende sine venner, bevæpne dem og barrikadere sitt hus, samt motta pøbelen med krutt og bly».

Helt den samme tonen brukte også Henrik Jæger i sine «krigskorrespondanser» i Morgenbladet: Overfor opptøyene var det på tide «å legge overbærenheten til side og gripe til energiske forholdsregler. Før man gir urostifterne ettertrykkelige lærepenger og bringer dem til å forstå at autoritetene ikke bærer sverdet og bøssen forgjeves, før holder de ikke opp». Det er ganske i stilen at han i sin bok ti år etter opptøyene forteller om en streik i Drammen i 1881 der en mann ble skutt av soldatene, og han er åpenbart tilfreds med denne «kraftytring». Det var bare «forloren sentimentalitet» å «lamentere over dette skudd», fordi han mente at det faktisk stagget opprørstendensene.

Mens Morgenbladet ble skremt inn i åpen blodtørstighet, viste Verdens Gang mest en grenseløs forakt for «pøbelen». Etter den første «kampdagen» forteller bladet at bare en eneste mann ble arrestret, for alle de andre forsvant da politiet kom. «Dette kan nå forresten være omtrent likegyldig, da denne sannsynligvis vil angi så mange han kan av de andre.»

*

Selvsagt var opptøyene i 1878 og 1880 ikke ledd i noen systematisk klassereisning. Morgenbladet hadde rett i at de hadde en «drengeaktig karakter». Der var ingen plan, ingen ledelse, ingen sjanse til seier. Og likevel er dette slett ikke de første forsøk på reisning fra arbeidernes side. I 1872 og 73 hadde det f. eks. vært mange og store streiker i Kristiania, og der var stiftet fagforeninger for en rekke fag. Dengang var aksjonene ført med en viss plan, og mange av dem førte til seier for arbeiderne, til lønnspålegg og tariffavtaler. Hvordan kan det henge sammen at arbeiderne noen år senere opptrer så mye mer «drengeaktig»?

Begynnelsen av 1870-årene var en stor høykonjunktur. Prisene steg, og etterspørselen etter arbeidskraft steg. Arbeiderne hadde god grunn til å stille krav om høyere lønn, fordi de fikk mindre og mindre for hver skilling etter som de «gode tider» utviklet seg. Arbeidsgiverne tjente godt, de kunne tåle et høyere lønningsbudsjett; derimot kunne det ikke lønne seg for dem å ta en arbeidsstans, det betydde at de mistet betydelig profitt.

Slutten av 1870-årene var derimot en hard nedgangstid. Det var prisfall og arbeidsledighet. Arbeidsgiverne presset på for å senke lønningene. De tapte ikke stort om de lot bedriften stå en tid. De kunne innskrenke arbeidsstyrken, og de kunne sørge for at innskrenkningene først og fremst gikk ut over folk som prøvde seg med fagforeninger eller var «oppviglere». I en slik situasjon måtte arbeiderklassen komme på defensiven på arbeidsplassen. Dens reisninger kunne ikke bli annet enn spontane, kaotiske protestbevegelser.

Opptøyene i 1878 var en helt typisk krisebevegele. Det var en protest mot lønnsnedslag. I 1879 nådde imidlertid krisen et foreløpig lavpunkt, og 1880 markerte en viss oppgang. Derfor er det karakteristisk at i det året var det arbeiderne som stilte krav om lønnstillegg. Men oppgangen var ganske svak, arbeidsløsheten var ennå betydelig. Morgenbladet fortalte at arbeidsløsheten i siste vinter hadde vært litt mindre enn før. Men det hadde vært større sykelighet i byen, og folk var utarmet av noen års krise, «så der har vært stilt meget større krav enn forrige år». Arbeidslønnen var som før. I samme åndedrett hevder riktignok bladet at arbeidernes lønnskrav «savner en hver fornuftig grunn»; men det er

ikke vanskelig å se bakgrunnen for det likevel. Om den økonomiske oppgangen ennå var svak, må den likevel ha gitt seg utslag i stigende priser, og dermed i synkende reallønn.

Det er ikke mer enn drøye to menneskealdrer siden de urolighetene vi her har skildret, gikk for seg. Arbeiderklassens historie er et av de områder hvor vi får et særlig sterkt inntrykk av *vekst*, av fremgang. I 1870- og 80-årene svingte arbeiderne hjelpeløst mellom meningsløs «råhet» og uverdig ydmykhet. Det var i 1874 typografene i Bergen bad sine «prinsipaler» om lønnstillegg og sluttet brevet slik: «I det håp at De vil vite å enes om det rette i denne sak, legger vi den trøstig i Deres hender, uten minste forbehold.» Det var den tiden da arbeideren alltid stod med hatten i hånden når han snakket med en fornem mann. At ydmykheten ikke bunnet i noen oppriktig hengivenhet, viser slike utbrudd av klassehat som de i Kristiania i 1878 og 1880. Fra det nivå er det arbeiderklassen har vokst opp på et par mannsaldrer.

Edvard Bull.